

УДК 796.011.3:37.015.3

**ВИЗНАЧЕННЯ МІСЦЯ ТА РОЛІ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ» В НАЦІОНАЛЬНІЙ СИСТЕМІ ОСВІТИ****Олександр ПОПРОШАЄВ¹, Віктор МУНТЯН¹, Мар'ян ОСТРОВСЬКИЙ²**¹Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна,²Львівський державний університет фізичної культури, м. Львів, Україна,
e-mail: fiz01@mail.ru

Анотація. У зв'язку з інтеграцією вищих навчальних закладів України до європейського освітнього простору, гостро постає питання про місце та роль навчальної дисципліни «Фізичне виховання». Мета роботи полягає у визначенні місця навчальної дисципліни «Фізичне виховання» в національній системі освіти на основі аналізу чинних нормативно-правових актів. На сучасному етапі, коли відбувається реформування національної системи освіти відповідно до стандартів загальноєвропейського освітнього простору, потрібно зберегти науково-методичну базу та науково-кадровий потенціал кафедр фізичного виховання. Найбільш прийнятною моделлю організації фізичного виховання в перехідний час є поєднання традиційної та секційної форм. Проведення секційних занять повинно враховуватися в основних видах навчальної роботи викладача кафедри фізичного виховання.

Ключові слова: фізичне виховання, система освіти, нормативно-правові акти, навчальна програма, реформування, інтеграція, мотивація.

**ОПРЕДЕЛЕНИЕ МЕСТА И РОЛИ
УЧЕБНОЙ ДИСЦИПЛИНЫ
«ФИЗИЧЕСКОЕ ВИСПИТАНИЕ»
В НАЦИОНАЛЬНОЙ СИСТЕМЕ
ОБРАЗОВАНИЯ****Александр ПОПРОШАЕВ¹,
Виктор МУНТЯН¹,
Марьян ОСТРОВСКИЙ²**¹Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, г. Харків, Україна,²Львівський державний університет
фізичної культури, г. Львів, Україна,
e-mail: fiz01@mail.ru

Аннотация. В связи с интеграцией высших учебных заведений Украины в европейское образовательное пространство, остро встает вопрос о месте и роли учебной дисциплины «Физическое воспитание». Целью работы является определение места учебной дисциплины «Физическое воспитание» в национальной системе образования на основе анализа действующих нормативно-правовых актов. На современном этапе, когда происходит реформирование национальной системы образования в соответствии со стандартами европейского образовательного пространства, необходимо сохранить научно-методическую базу и научно-кадровый потенциал кафедр физического воспитания. Наиболее приемлемой моделью организации физического воспитания в переходной период является сочетание традиционной и секционной форм. Проведение секционных занятий должно учитываться в основных видах учебной работы преподавателя кафедры физического воспитания.

Ключевые слова: физическое воспитание, система образования, нормативно-правовые акты, учебная программа, реформирование, интеграция, мотивация.

**THE PLACE AND ROLE OF THE
DISCIPLINE «PHYSICAL EDUCATION»
IN THE NATIONAL EDUCATION SYSTEM****Olexander POPROSHAIEV¹,
Victor MUNTEAN¹, Maryan OSTROVSKIY²**¹Yaroslav Mudryi National Law University,
Kharkiv, Ukraine,²Lviv State University of Physical Culture, Lviv,
Ukraine, e-mail: fiz01@mail.ru

Abstract. In connection with integration of higher educational institutions of Ukraine to the European educational space, there is a question about the place and role of the discipline «Physical education». The purpose of work is in determining the place of the discipline «Physical education» in the national system of education based on the analysis of existing normative-legal acts. At the present stage, when the national education system is reforming in accordance with the standards of European educational space, it is necessary to preserve the scientific-methodical base and scientific and human capacity of departments of physical education. The most appropriate model of organization of physical education in the transition period is the combination of traditional and sectional forms. The holding of sectional practice should be taken into account in basic types of educational work lecturer at the Department of physical education.

Keywords: physical education, education system, regulations, teaching program, reform, integration, motivation.

Постановка проблеми. Процес реформування вищої освіти, відповідно до вимог європейського освітнього простору, спрямований, передусім, на підвищення якості навчання майбутніх фахівців, здатних до плідної багаторічної праці за фахом. Одним із невід'ємних атрибутів інтеграції до загальноєвропейського освітнього простору є оновлення змісту освіти. У зв'язку з цим, гостро постає питання про *місце та роль* навчальної дисципліни «Фізичне виховання» у національній системі освіти, оскільки в університетах Західної Європи немає кафедр фізичного виховання, ні занять з фізичного виховання як таких, натомість студенти займаються в спортивних секціях, використовуючи *найсучасніші спортивні бази*, де *значна частка фінансування* складається із внесків студентів.

Можливо, урахувавши ці особливості, МОН України надало роз'яснення та рекомендації щодо реалізації наказу Міністерства освіти і науки України від 26 січня 2015 року № 47 «Про особливості формування навчальних планів на 2015/2016 навчальний рік». У цих роз'ясненнях та рекомендаціях зазначено, що заняття у спортивних секціях можуть бути організовані як факультативи (тобто за бажанням студентів; до загальної кількості кредитів ЄКТС і до навчальних планів не додаються, форм підсумкового контролю не мають). У зв'язку з цим вищі навчальні заходи (ВНЗ) України в навчальних планах скоротили навантаження (години) на фізичне виховання, а в деяких вишах навчальну дисципліну переведено на курс за вибором студентів або її не викладають зовсім.

Вважаємо, що такий підхід має бути *скорегований*, оскільки *вітчизняні ВНЗ значно поступаються європейським університетам у матеріально-технічному забезпеченні та фінансуванні масового спорту*. Також слід звернути увагу на те, що в окремих західноєвропейських навчальних закладах після закінчення ВНЗ студенти отримують *додаток до диплому* (паспорт здоров'я), у якому відображено «реальну картину» стану здоров'я і рівня фізичної підготовки конкретного випускника. Такий підхід суттєво впливає на підвищення рівня *мотивації студентів* і сприяє долученню до регулярних занять у спортивних та спортивно-оздоровчих секціях та дотриманню правил здорового способу життя.

Приймаючи рішення, яке фактично скасовує обов'язкове фізичне виховання у ВНЗ України, неможливо не враховувати реалії сьогодення. Насамперед – події на Сході країни, рівень підготовленості та стан здоров'я української молоді. За останні роки різко скоротилася чисельність репродуктивного населення України, зросла захворюваність на гіпертонію, стенокардію й інфаркт міокарда, велика кількість дітей, учнів та студентів мають різні відхилення у стані здоров'я та незадовільну фізичну підготовленість, а більша частина дорослого населення – низький або нижчий за середній рівні фізичного здоров'я. Таким чином, цілком обґрунтованим є питання, хто захищатиме Державу? Урахувавши це фізичне виховання повинно відігравати провідну роль як дисципліна, що має на меті зміцнення здоров'я, розвиток фізичних якостей та рухових здібностей студентів. Отже, вважаємо, що в сучасних реаліях фізичне виховання має зазнати значних перебудов, але реформувати навчальну дисципліну потрібно поступово та дуже виважено.

Зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Дослідження проведено згідно з планом науково-дослідної роботи кафедри фізичного виховання № 1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого на 2016–2020 роки.

Аналіз результатів останніх досліджень і публікацій. У теперішній час існує багато публікацій, які висвітлюють питання реформування сучасної вищої освіти України в контексті рішень Болонського процесу та адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу [1, 2, 4, 6, 8, 9]. Однак практично немає наукових праць, які стосуються питань реформування навчальної дисципліни «Фізичне виховання» з урахуванням реалій сьогодення.

У зв'язку з цим, звертають на себе увагу результати досліджень, які висвітлюють питання реформування фізичного виховання та підкреслюють значущість *ролі і функцій кафедр фізичного виховання та збереження їх науково-кадрового потенціалу*, упровадження в навчальний процес інноваційних технологій, відповідності (якісного змісту) варіативних

навчальних програм, спрямованих на заохочення студентської молоді, підвищення рівня їх мотивації і інтересу до занять з фізичного виховання [3].

Проведено аналіз нормативно-правових документів, які регулюють організацію навчальної дисципліни «Фізичне виховання» в системі вищої освіти України та надані пропозиції щодо удосконалення організації фізичного виховання й масового спорту у ВНЗ України [5, 7]. На сьогодні стає очевидним необхідність розроблення, упровадження та реалізації Державної програми, спрямованої на формування нових ціннісних орієнтацій з оздоровлення нації шляхом пропаганди та забезпечення усіх необхідних умов для залучення студентської молоді до здорового способу життя.

Мета дослідження – визначити місце навчальної дисципліни «Фізичне виховання» в національній системі освіти на основі аналізу чинних нормативно-правових актів.

Завдання дослідження:

1. Здійснити аналіз чинних нормативно-правових актів (наказів та листів Міністерства освіти і науки України, Законів України «Про фізичну культуру і спорт» від 17.11.2009 р., «Про вищу освіту» від 1.07.2014 р., постанов Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку проведення щорічного оцінювання фізичної підготовленості населення України», «Про схвалення Концепції Державної цільової соціальної програми розвитку фізичної культури і спорту на період до 2020 року» від 9.12.2015 р.).

2. Визначити *місце і роль* навчальної дисципліни «Фізичне виховання» в період реформування національної системи освіти України в контексті інтеграції вищих навчальних закладах в європейський освітній простір.

3. Сформулювати головні завдання та позначити пріоритетні напрями діяльності кафедр фізичного виховання в нових умовах діяльності та обґрунтувати ефективність їх функціонування.

Методи дослідження: теоретичний аналіз та узагальнення матеріалів наукової та методичної літератури, нормативно-правових актів, інших джерел інформації та практичного досвіду фахівців щодо організації навчальної дисципліни «Фізичне виховання» у вищих навчальних закладах України.

Виклад основного матеріалу з аналізом отриманих наукових результатів. В Україні головним нормативно-правовим актом, який визначає загальні правові, організаційні, соціальні та економічні основи діяльності у сфері фізичної культури і спорту та регулює суспільні відносини у створенні умов для розвитку галузі є Закон України «Про фізичну культуру і спорт» зі змінами та доповненнями від 17.11.2009 р. № 1724-VI. У ст. 26 Закону зазначено, що *фізична культура у сфері освіти* базується на затверджених, відповідно до закону, *державних стандартах освіти*, спрямованих на забезпечення науково обґрунтованих *норм рухової активності* дітей та молоді з урахуванням стану їхнього здоров'я, рівня фізичного та психічного розвитку; *фізична культура викладається шляхом проведення обов'язкових занять* у дошкільних, загальноосвітніх, професійно-технічних та вищих навчальних закладах; керівники навчальних закладів зобов'язані забезпечувати створення сприятливих умов для належної рухової активності учнів та студентів. Таким чином, у Законі чітко прописано, що *фізична культура є обов'язковою навчальною дисципліною у навчальних закладах*, а їх керівники зобов'язані забезпечувати створення сприятливих умов для проведення занять.

У Законі України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р., в розділі VII зазначено, що *керівник вищого навчального закладу* в межах наданих йому повноважень: сприяє формуванню здорового способу життя у здобувачів вищої освіти, зміцненню спортивно-оздоровчої бази вищого навчального закладу, створює належні умови для занять масовим спортом (п. 17, ч. 3). *Особи, які навчаються у вищих навчальних закладах*, мають право на *безоплатне* користування... *спортивною базою вищого навчального закладу* (п. 5, ч. 1, ст. 62). Таким чином, норми цього Закону підтверджують *зацікавленість* держави здоровим молодим поколінням та всебічною підтримкою масового спорту у вищих навчальних закладах.

На цей час чинним базовим документом, що регламентує організацію навчальних занять з фізичного виховання і масового спорту у ВНЗ, що підтверджено інформацією на офіційному сайті Верховної Ради України, є *Наказ МОН від 11.01.2006 р. № 4 «Про затвердження положення про організацію фізичного виховання і масового спорту у вищих навчальних закладах»*. У розділі III Наказу (п. 3.1) зазначено, що загальну організацію навчально-виховного процесу з фізичного виховання та масового спорту у вищому навчальному закладі здійснює його керівник, який забезпечує таке:

– введення в навчальні плани з усіх спеціальностей обов'язкових навчальних занять з фізичного виховання впродовж усього періоду навчання, за винятком останнього випускного семестру, обсягом 4 години на тиждень;

– створення структурних підрозділів з фізичного виховання й масового спорту та забезпечення їх необхідною кількістю працівників, матеріально-технічною базою, обладнанням, інвентарем тощо.

Необхідно звернути увагу на лист МОН України № 1/9–454 від 25.09.2015 р. «Щодо організації фізичного виховання у вищих навчальних закладах». Це результат роботи міжвідомчої групи, сформованої на чисельні звернення представників ВНЗ, громадських організації та спортивної спільноти щодо рішення міністерства, яке майже скасовує обов'язкове викладання навчальної дисципліни «Фізичне виховання» у ВНЗ (роз'яснення та рекомендації щодо реалізації наказу МОН України від 26 січня 2015 року № 47 «Про особливості формування навчальних планів на 2015/2106 н.р.», що значно вплинуло на зменшення навчального навантаження кафедр та скорочення викладачів у 2015 році). Лист становить собою рекомендації до виконання керівниками ВНЗ, де зазначено, що Міністерство внесе зміни до Типової форми контракту з керівником державного ВНЗ, які передбачатимуть запровадження персональної відповідальності за забезпечення, розвиток і модернізацію фізичного виховання студентів, а також підготовку й оприлюднення щорічного звіту про стан фізичного виховання та спорту в навчальному закладі.

У рекомендаціях перераховано базові моделі та різні форми їх поєднання для забезпечення викладання фізичного виховання на належному рівні, зокрема: *секційна, традиційна, професійно-орієнтована та індивідуальна*. Представлено різні стимули, які можна використовувати для залучення студентів денної форми навчання до спортивного життя вищого навчального закладу. Зазначено, що *проведення секційних занять слід урахувати в основних видах навчальної роботи та обліковувати відповідно до норм навчальної роботи викладача кафедри фізичного виховання*.

Позитивним у зазначених рекомендаціях є те, що Міністерство підтримує пропозицію Національного університету фізичного виховання і спорту України щодо формування компетентностей для здобувачів вищої освіти різних ступенів, які передбачають здатність використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та дотримання здорового способу життя, формування здоров'я людини. Таким чином, у листі МОН України № 1/9–454 від 25.09.2015 «Щодо організації фізичного виховання у вищих навчальних закладах» виявлено прагнення, з одного боку, створити передумови для *формування фізично підготовленої молоді, майбутніх захисників Вітчизни, з другого боку, не дозволити дискредитувати ідею загальноєвропейського освітнього простору*.

Ми вважаємо, що моделі організації фізичного виховання у ВНЗ можуть бути різні, але на сучасному етапі найбільш прийнятною є поєднання традиційної та секційної форм. Так, студенти можуть займатися за знайомою їм з середньої школи *традиційною програмою*, де зберігається *принцип спадковості* між середньою та вищою школами, у них з'являється *вибір спортивно-оздоровчих секцій* і часу їх відвідування, оскільки їх планують у позанавчальний час.

Безумовно, знайдуться прихильники та противники зазначеної моделі організації навчального процесу з фізичного виховання, але безперечно те, що у студентів потрібно формувати переконання щодо регулярного використання різноманітних форм фізичного виховання та масового спорту впродовж усього періоду навчання. Це можливо у тому випадку,

коли у студентів є можливість ознайомитися з різними формами рухової активності та вибрати для себе найбільш *приємну* для регулярних занять.

Викликає оптимізм, що останнім часом державі є порозуміння в тому, що фізичне виховання та спорт спрямовані на розвиток фізичних і духовних сил молодої людини, становлення її як особистості та захисника Вітчизни. У постанові Кабінету міністрів України № 1045 від 9.12.2015 р. «Про затвердження Порядку проведення щорічного оцінювання фізичної підготовленості населення України» зазначено, що впродовж 2016 року необхідно розробити тести й нормативи, а починаючи з 2017 року (обов'язково, у травні кожного року, згідно з відповідними тестами і нормативами) – проводити щорічне оцінювання фізичної підготовленості населення України. У зв'язку з цим, одним із завдань є спрямування діяльності навчальних закладів на фізичний розвиток та забезпечення належного рівня фізичної підготовленості студентської молоді. Відповідають за підготовку та організацію проведення щорічного оцінювання керівники підприємств, установ, організацій. Таким чином, у країні відновлюється робота, яка була припинена після скасування відповідних тестів та нормативів у 2008 році. Це позитивно сприятиме розвитку фізичного виховання та спорту у навчальних закладах, що своєю чергою значно підвищить рівень фізичної підготовленості студентської молоді.

У розпорядженні Кабінету Міністрів України № 1320-р від 9.12.2015 р. «Про схвалення Концепції Державної цільової соціальної програми розвитку фізичної культури і спорту на період до 2020 року» важливими проблемами, які має вирішити впровадження цієї концепції, визначені такі: демографічна криза, що зумовлена зменшенням кількості населення України з 51,4 мільйона у 1994 р. до 42,9 мільйона у 2014 р.; погіршення стану здоров'я населення, оскільки порівняно з 2007 роком кількість осіб, які зараховані за станом здоров'я до спеціальної медичної групи, збільшилася на 40%; невідповідність вимогам сучасності та світовим стандартам ресурсного забезпечення сфери фізичної культури і спорту; відсутність сталих традицій та мотивації щодо фізичного виховання і масового спорту як важливого чинника фізичного та соціального благополуччя, поліпшення стану здоров'я, дотримання здорового способу життя і збільшення його тривалості.

Для розв'язання цих проблем у *програмі* передбачено комплекс заходів, спрямованих на створення умов для відведення фізичній культурі і спорту в Україні провідної ролі; забезпечення фізичного виховання і спорту в навчальних закладах усіх типів; популяризація рухової активності як невід'ємного чинника здорового способу життя тощо.

Розв'язання проблем здійснюватиметься, зокрема, шляхом внесення змін до законодавства в частині взаємовідносин між органами державної влади і громадськими організаціями фізкультурно-спортивної спрямованості відповідно до європейських стандартів; створення умов для забезпечення оптимальної рухової активності різних груп населення для зміцнення здоров'я з урахуванням інтересів, здібностей та індивідуальних особливостей; популяризації здорового способу життя та подолання суспільної байдужості до здоров'я населення; забезпечення функціонування та удосконалення мережі закладів фізичної культури і спорту тощо. Таким чином, прийняті останнім часом нормативно-правові акти підтверджують зацікавленість держави здоровим молодим поколінням та всебічною підтримкою фізичної культури та спорту.

Слід зазначити, що на сучасному етапі, коли відбувається реформування національної системи освіти відповідно до стандартів загальноєвропейського простору, не варто відмовлятися від навчальної дисципліни «Фізичне виховання» та відповідних кафедр, тому що *це єдина дисципліна, яка вирішує одночасно освітні, виховні та оздоровчі завдання*, а різні структурні підрозділи, які можуть бути створені замість кафедр, лише частково вирішуватимуть ці завдання. Крім того, на цей час кафедра фізичного виховання, як структурний підрозділ ВНЗ, вирішує не тільки завдання, пов'язані зі зміцненням здоров'я, розвитком фізичних якостей та рухових здібностей, а сприяють формуванню компетентностей організації і проведення студентами самостійних занять спортивно-оздоровчого характеру, спрямованих на зміцнення власного здоров'я, підвищення рівня функціональних можливостей організму, позитивної мотивації та потреби в систематичних заняттях.

Висновки:

1. У перехідний період реформування національної системи освіти в загальноєвропейську необхідно зберегти науково-методичну базу та науково-кадровий потенціал кафедр фізичного виховання. Згідно з нормами чинного Закону України «Про фізичну культуру і спорт» від 17.11.2009 р. № 1724-VI (ст. 26), *фізична культура є обов'язковою навчальною дисципліною у навчальних закладах, а їх керівники зобов'язані забезпечувати створення сприятливих умов для належної рухової активності студентів.*

2. На сучасному етапі розвитку системи освіти найбільш прийнятною моделлю організації фізичного виховання у ВНЗ є поєднання традиційної та секційної форм. *Проведення секційних занять повинно враховуватися в основних видах навчальної роботи та обліковуватися відповідно до норм навчальної роботи викладача кафедри фізичного виховання.*

3. З метою імплементації (реалізації) вимог постанови Кабінету міністрів України № 1045 від 9.12.2015 р. «Про затвердження Порядку проведення щорічного оцінювання фізичної підготовленості населення України» потрібно діяльність кафедр фізичного виховання повинно бути спрямовувати на фізичний розвиток та забезпечення належного рівня фізичної підготовленості студентської молоді та інших учасників навчального процесу ВНЗ; на підготовку до тестування (здачі нормативів) та в цілому, поліпшення здоров'я нації.

Перспективи подальших досліджень. Вивчити досвід та провести аналіз форм і методів фізичного виховання студентської молоді у навчальних закладах Європейського Союзу.

Список літератури

1. Вища освіта України і Болонський процес : навч. посіб. / за ред. В. Г. Кременя. – Тернопіль : Навч. книга – Богдан, 2004. – 384 с.

2. Мунтян В. С. Болонський процес і організаційно-методичні проблеми діяльності кафедри фізичного виховання / В. С. Мунтян // Школа професійної майстерності. – Харків : НЮУ ім. Ярослава Мудрого, 2012. – С. 36–38.

3. Мунтян В. С. Фізичне виховання у контексті положень нового закону України «Про вищу освіту» / В. С. Мунтян, В. І. Пліско // Вісник Чернігів. нац. пед. ун-ту. – Чернігів, 2014. – Вип. 118, т. 1. – С. 222–226.

4. Пліско В. І. Проблеми інтеграційного зв'язку між теорією та практикою / В. І. Пліско, А. Й. Сікура // Актуальні проблеми фізичного виховання, реабілітації, спорту та туризму. – Запоріжжя, 2013. – С. 41–45.

5. Нормативно-правові аспекти організації навчальної дисципліни «Фізичне виховання» у вищих навчальних закладах України / О. В. Попрошаєв, С. Г. Зінченко, Д. О. Каратаєва, С. О. Фішев // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2010. – № 9. – С. 134–140.

6. Попрошаєв О. В. Фізичне виховання в контексті інтеграції в загальноєвропейський освітній простір [Електронний ресурс] / О. В. Попрошаєв, О. А. Білик, М. В. Островський // Спортивна наука України. – 2015. – № 2. – С. 36–43. – Режим доступу: <http://sportscience.ldufk.edu.ua/index.php/snu/article/view/310/302>

7. Попрошаєв О. В. Аналіз нормативно-правових документів, які регулюють організацію навчальної дисципліни «Фізичне виховання» у вищих навчальних закладах України / О. В. Попрошаєв // Modern European science – 2014. Technical science. Physical culture and sport : Sheffield, Science and education LTD. – Vol. 18. – P. 50–59.

8. Фініков Т. В. Сучасна вища освіта: світові тенденції і Україна / Т. В. Фініков. – Київ : Таксон, 2002. – 176 с.

9. Якименко Ю. І. Якість освіти – головний принцип Болонського процесу / Ю. І. Якименко // Проблеми модернізації освіти України в контексті Болонського процесу. – Київ : Вид-во Європ. ун-ту, 2004. – С. 27–29.

Стаття надійшла до редколегії 11.02.2016

Прийнята до друку 07.06.2016

Підписана до друку 30.06.2016